

OLAMNI YARATILISHI HAQIDAGI AFSONALAR

Raxmonova Mahbuba,

Toshkent amaliy fanlar universiteti O'zbek tili va adabiyoti professori

МИФЫ О СОЗДАНИИ ВСЕЛЕННОЙ

Рахмонова Махбуба, Профессор узбекского языка и литературы

Ташкентского университета прикладных наук

MYTHS ABOUT THE CREATION OF THE
UNIVERSERakhmonova Makhbuba, Professor of Uzbek language and literature,
Tashkent University of Applied Sciences

Annotatsiya: Mazkur maqolada olamni yaratilishi haqidagi afsonalar haqida ilmiy ma'lumotlar berib o'tilgan. Yaratilish afsonalari dunyo, insoniyat va koinotning kelib chiqishini tasvirlaydigan hikoyalardir. Odatda, yaratilish afsonalari kattaroq mifologik doiraning bir qismi bo'lib, ko'pincha ularni yaratgan madaniyatlarning qadriyatlarini, e'tiqodlari va muhitini aks ettiradi.

Kalit so'zlar: kosmogoniy: koinotning paydo bo'lishini o'rganish yoki afsona, ilohiy xudolar, yaratilish jarayoni, g'ayritabiiy mavjudotlar, kosmik tuxum, koinot qadriyatlar.

Аннотация: В данной статье представлена научная информация о мифах о сотворении Вселенной. Мифы о сотворении мира — это истории, описывающие происхождение мира, человечества и Вселенной. Как правило, мифы о творении являются частью более широкой мифологической структуры и часто отражают ценности, убеждения и окружающую среду культуры, которые их создали.

Ключевые слова: космогония: учение или миф о происхождении Вселенной, божественные боги, процесс творения, ценности.

Abstract: This article provides scientific information about the myths about the creation of the universe. Creation myths are stories that describe the origin of the world, humanity, and the universe. Typically, creation myths are part of a larger mythological framework and often reflect the values, beliefs, and environment of the cultures that created them.

Key words: cosmogony: the study or myth of the origin of the universe, divine gods, creation process, supernatural beings, cosmic egg, values.

Kirish. Qadim zamonlardan beri insoniyat olamning, hayotning va o'zining kelib chiqishini yaratilish afsonalari orqali tushuntirishga harakat qilgan. Ramzlarga boy va ko'pincha ilohiy mavjudotlarni o'z ichiga olgan bu hikoyalar turli madaniyatlarning e'tiqodlari va qadriyatlarini haqida chuqur tushuncha beradi. Ularning xilma-xilligiga qaramay, ko'plab yaratilish afsonalarida mavjudlik va koinot haqidagi universal insoniy savollarni aks ettiruvchi umumiy mavzular va motivlar mavjud.

Ko'pgina yaratilish afsonalarida umumiy mavzulardan biri - bu ibtidoiy tartibsizlikdan kosmik tartibga o'tish. Bu rivoyatlarda koinot shaklsiz, xa-

otik vakuum sifatida boshlanadi, ko'pincha zulmat, suv yoki tubsizlik bilan ifodalanadi. Yaratilish harakati tartibni tartibsizlikka kiritishni o'z ichiga oladi, bu vaqtning boshlanishini va koinotning o'rnatilishini anglatadi. Masalan, yunon mifologiyasida dunyo Xaosdan boshlanadi, undan Gaia (Yer), Tar-tar (Yer osti dunyosi) va Eros (Sevgi) paydo bo'ladi. Ushbu asosiy mohiyatlardan dunyoning qolgan qismi va uning aholisi yaratiladi. Xuddi shunday, Bobil eposidagi Enuma Elishda xudo Marduk betartiblik yirtqich hayvoni Tiamatni mag'lub qiladi va uning bo'lingan tanasidan olamni yaratib, dastlabki tartibsizlikni tartibga soladi.

rahmonova@gmail.com
[ru](https://orcid.org/0009-0006-2422-799X)
[https://orcid.org/
0009-0006-2422-
799X](https://orcid.org/0009-0006-2422-799X)

+998 90 068 74 78

Yana bir keng tarqalgan motiv - bu potensial va koinotning tug'ilishini anglatuvchi kosmik tuxum. Hind mifologiyasida koinot osmon va yerga bo'lingan oltin kosmik tuxum - Hiranyagarbhadan paydo bo'ladi. Dunyo ota-onalari, birlashishi yoki ajralishi dunyoning yaratilishiga olib keladigan ibtidoiy mavjudotlar tushunchasi ham keng tarqalgan[1]. Yaratilish afsonalari ko'pincha insoniyatning kelib chiqishini o'z ichiga oladi, odamlar qanday yaratilganligini va ularning maqsadini tushuntiradi. Bu hikoyalar ko'pincha loy, yog'och yoki makkajo'xori kabi tabiiy materiallardan odamlarning yaratilishini tasvirlaydi.

Mesopotamiya mifi "Atrahasis" da odamlar ilohiy ruh bilan singib ketgan, o'ldirilgan xudoning qoni bilan aralashgan loydan yaratilgan. Ushbu rivoyatda odamlar va ilohiy o'rtasidagi bog'liqlik, shuningdek, marosim va ibodat orqali kosmosni saqlashda insoniyatning roli ta'kidlangan[2].

Yaratilish afsonalari ularning madaniy kontekstlarida chuqur ildiz otgan bo'lib, ular atrof-muhitni, ijtimoiy tuzilmalarni va ularga aytib beradigan jamiyatlarning qadriyatlarini aks ettiradi. Ular ko'pincha nafaqat kosmologik tushuntirishlar, balki, axloqiy va axloqiy saboqlarni yetkazuvchi asosli hikoyalar sifatida ham xizmat qiladi. Olamni yaratilish afsonalari inson tasavvuriga va turli madaniyatlarning borliqning kelib chiqishini tushunish usullariga bir oyna beradi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Koinotning yaratilishi haqidagi afsonalar mifologiya, madaniy antropologiya va dinshunoslik sohalarida muhim tadqiqot obyekti hisoblanadi. Ular nafaqat turli xalqlarning dunyoqarashi va e'tiqodlarini aks ettiradi, balki ularning ijtimoiy tuzilishini, axloqiy qadriyatlarini va tarixini tushunish uchun kalit bo'lib xizmat qiladi. Yaratilish afsonalarini o'rganish uchun asos bo'lib, qadimgi matnlar, bitiklar va og'zaki an'analarni o'z ichiga olgan asosiy manbalardir. **Asosiy misollarga quyidagilar kiradi:**

- Enuma Elish (Bobil eposi);
- Ibtido (Injil);
- Popol Vuh (Maya);
- Gilgamish qo'shiqlari (Mesopotamiya);
- Qur'on (Islom an'analari);
- Teogoniya (Gretsiya).

Tadqiqot metodologiyasi quyidagicha:

TAMADDUN NURI / THE LIGHT OF CIVILIZATION ISSN 2181-8258
2024-yil, 5-son (56) Ilmiy, ijtimoiy-falsafiy, madaniy-ma'rifiy, adabiy-badiiy jurnal

Qiyosiy tahlil turli madaniyatlar miflarida umumiy mavzu va motivlarni aniqlash imkonini beradi. Ushbu yondashuv bizga turli xalqlar dunyoning yaratilishi haqidagi o'xshash g'oyalarni qanday izohlaganligini tushunishga yordam beradi. Yaratilish haqidagi miflarni tahlil qilib, ular ijtimoiy tartibni, axloqiy me'yorlarni va madaniy o'ziga xoslikni saqlashga qanday yordam berishini tushunishimiz mumkin.

Koinotning yaratilishi haqidagi miflarning aksariyati ibtidoiy tartibsizlikdan kosmik tartibga o'tish mavzusini o'z ichiga oladi. Bu motivni yunon mifologiyasida Xaos va Gaya bilan, Babil eposida Tiamat va Marduk bilan, Xitoy mifologiyasida esa osmon va yerni ajratib turgan Pangu bilan ko'rish mumkin. Dunyo daraxti osmon, yer va yer osti dunyosini bog'laydigan dunyo o'qining ramzi sifatida shimoliy xalqlar va qadimgi slavyanlarning afsonalarida uchraydi.

Natijalar. Afsona forscha so'z bo'lib, fantastika, sehr-jodu hamda hayotiy uydirmalar asos bo'lgan nasriy hikoyalar demakdir. Bu xildagi hikoyalar Mahmud Koshg'ariyning «Devonu lug'otit turk» asarida *caw* so'zi orqali ifodalangan bo'lib, juda keng ma'noni bildiradi. Bu so'z devonda hikoya hamda qissa deb izohlangan. Afsonalarni tematik jihatdan uch xil turga bo'lib o'rganish maqsadga muvofiq. Birinchisi – xayoliy voqea va xayoliy qahramonlar haqida hikoya qiluvchi afsonalar, ikkinchisi – tarixiy voqea va tarixiy shaxslar haqida hikoya qiluvchi afsonalar, uchinchisi jang-noma tipidagi afsonalar yoki qahramonlik afsonalari[3]. Olamning yaratilishi haqidagi afsonalarni o'rganish natijalari turli madaniyatlarning dunyo va insonning kelib chiqishi haqidagi g'oyalardagi xilma-xillik va umumiy xususiyatlarni ochib beradi. Birlamchi va ikkinchi darajali manbalarni tahlil qilish turli madaniy kontekstlarda miflarning asoiy mavzulari, ramzlari va funktsiyalarini ochib berdi.

Olamni yaratilish afsonalarning vazifalari quyidagicha

1-jadval

Madaniyatlarda miflarning vazifalari	
Ijtimoiy vazifa	Diniy vazifa

Ijtimoiy funksiya- Yaratilish afsonalari ijtimoiy tuzilma va axloqiy me'yorlarni saqlashda muhim rol o'ynaydi. Ular dunyo va insonning kelib chiqishini tushuntiradi, odamlar va xudolar o'rtasidagi aloqalarni o'rnatadi, shuningdek, xulq-atvor qoidalari va ijtimoiy normalarni belgilaydi. Bu miflar madaniy o'ziga xoslikning asosiy elementlari bo'lib, xalqlarga o'zlarining noyobligi va tarixiy merosini tushunishga yordam beradi. Ular avloddan avlodga bilim va qadriyatlarni o'tkazib, ajdodlar bilan bog'liqlik va tuyg'ularni mustahkamlaydi.

Diniy funksiya- Yaratilish afsonalari, shuningdek, diniy vazifani bajaradi, dunyo va insonning ilohiy kelib chiqishini tushuntiradi, marosim va ibodat amaliyotlarini o'rnatadi. Ular odamlarga dunyodagi rolini va xudolarga bo'lgan munosabatini tushunishga yordam beradi.

Muhokama. Olamning paydo bo'lishi haqidagi keng tarqalgan va ko'pchilik tan olgan farazlardan biri - «Katta portlash» haqidagi tasavvurlarni ko'rib chiqamiz. Astrofiziklarning taxminiga ko'ra, katta portlashdan keyingi uch minut ichida harorat shu darajada yuqori bo'lganki, modda faqat elektron, proton va neytronlardan iborat bo'lgan. Moddaning harorati va zichligi tez sur'atlar bilan kamayib borgan, natijada faqat yengil elementlar - vodorod (75%) va undan geliy (25%) sintez bo'lgan. Katta portlashdan so'ng taxminan 20 minutlar o'tib, yulduzlarda qolgan elementlar sintez boia boshlagan va hozirgi Olamning tarkibi hosil bo'lgan. Olamning birlamchi moddasi sochilishi tufayli koinot kengayib borgan, ko'plab to'plamlar hosil bo'lgan va ular oxir-oqibat galaktikalarni tashkil etgan. Galaktikalar Olam kengayishi boshlangandan so'ng 3 mlrd. yil o'tib neytrin gazlar bulutlari to'plangan joylarda tashkil topa boshlagan. Bu to'plamlarda 1040 t modda yig'ilganda moddalarning ikkita qarama-qarshi tomonga siqilishi boshlangan. Astronomlar galaktikalarning ellipsimon, spiralsimon, linzasimon, noto'g'ri shakldagi turlarini ajratishadi. Olamda hozirgi kunda 1014 Galaktika mavjud. Bizning galaktika Somon yo'li spiralsimon ko'rinishga ega. Uning tarkibida 200 milliard yulduz mavjud[4].

Hozirgi astrofizik va kosmogonik ma'lumotlarga asosan, Quyosh tizimi 4,7-5,0 milliard yil avval paydo bo'lgan. Quyosh tizimining paydo bo'

lishi quyidagi jarayonlardan boshlangan deb ta'kidlanadi. Yulduzlararo moddaning quyulashishi va sovuq sayyora tumanligidagi o'ta yangi yulduzni portlashi natijasida hosil bo'lgan to'lginning ta'siri ostida, ushbu modda siqilib nihoyatda katta disk shaklini olgan. Bu diskning juda katta qismi (99,2%) uning markaziga to'g'ri kelgan. Bu markazdagi birlamchi modda keyinchalik yosh yulduz - Quyoshning paydo bo'lishiga olib kelgan. Keyingi o'rinlarda biz tabiatda sodir bo'ladigan har qanday hodisalarni ilohiylik bilan bog'lash tafakkuriga to'xtalib o'tamiz. Inson o'z ibtidosidan boshlab mifologik nuqtai nazarni ilgari surgan. Chunki insonning tafakkuri darajasi rivojlanmagan edi. Lekin biz intuitive va ezoterik (sirli bilim) bilimlarni ham rad eta olmaymiz. Xususan, Gegel shunday yozadi: «Sharqda, ayniqsa, Hindistonda G'arbdagi kabi oliy Haqiqatning tabiatini intellekt orqali aniqlashga harakat qilganlar».

Antik davr va o'rta asr adabiy muhitida ham teologik mafkura hukmron bo'ladi. Masalan, Gesiodning «Teogoniya», Gomerining «Illiada», «Odiseya» kabi mifologik asarlarida olamning paydo bo'lishi quyidagicha tushuntiriladi: eng birinchi bor bo'lgan narsa bu abadiy, tubsiz, cheksiz qorong'ulik - kaosdir. Shu tarzda yorug'lik olam uzra ziyo tarata boshlagan, tun va kun almashinuvi qaror topgan va h.k. Xuddi shunday rivoyatlar Hind, Xitoy, Qadimgi O'rta Osiyo, Bobil, Misr mifologiyalarida ham bor[5].

Xulosa. Tadqiqot natijalari ushbu qadimiy rivoyatlarni chuqur tushunish uchun qiyosiy tahlil, strukturalizm, funksionalizm va germenevtika usullarini birlashtirgan fanlararo yondashuvning muhimligini ta'kidlaydi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. A.Abidov, D.Atabayev. Yer fizikasi., -T: «Fan va texnologiya», 174 b
2. Tuzuvchi G.Sultanova «Falsafaga kirish» o'quv-uslubiy majmua. – S: 271 b.
3. Sobitova, T. (2020). Yoshlar ma'naviyatini yuksaltirishda xalq og'zaki ijodining o'rni. Тил ва адабиёт таълими, 5(5), 26.
4. Akilova K. Abdurahmonov I. Tasviriy san'atda afsonalar va rivoyatlar. –T.: , 2016. 39-52-betlar.
5. Masharipova Z. O'zbek xalq og'zaki ijodi. –T.:, 2007. 3-bet.